

“ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК” НА ШЛЯХУ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Людмила Супрун
(Вінниця, Україна)

У пропонованій статті артикульована проблема європеїзації української мовної ментальності, здійснюваної Іваном Франком шляхом актуалізації італійських менталем у “Літературно-Науковому Віснику” львівського періоду.

Ключові слова: вісниківський дискурс, українська мовна ментальність, італійські менталеми, модернізація, європеїзація.

В предложенной статье артикулирована проблема европеизации украинской языковой ментальности, осуществляемой Иваном Франко путем актуализации итальянских менталем в “Литературно-Научном Вестнике” львовского периода.

Ключевые слова: вестниковский дискурс, украинская языковая ментальность, итальянские менталеми, модернизация, европеизация.

This article is dedicated to the description of the problem of Europeanization of Ukrainian language mentality, which was realized by Ivan Franko by means of actualization of Italian words in “Literary scientific circular” of L’viv period.

Key words: discourse of “Literary scientific circular”, Ukrainian language mentality, Italian words, modernization, Europeanization.

Постановка проблеми. Мовна ментальність, заявлена на лінгвістичних об’єктах (див., наприклад, праці М.В.Піменової, І.В.Романової, О.І.Горошко, С.Р.Омельченка, С.Г.Воркачова та ін.), **актуальна**, на наш погляд, для студіювання у журналістикознавстві (див. також дослідження О.А. Сербенської). Наша розвідка присвячена з’ясуванню одного з аспектів цієї проблеми, який знайшов відображення у вісниківській публіцистиці Івана Франка. Йдеться про спроби європеїзації української мовної ментальності, здійснені у “Літературно-Науковому Віснику” його головним редактором. Зрозуміло, що обсяг статті унеможливило всебічне дослідження обраного для аналізу *предмета*, тому ми окреслимо позиціоновану проблему на прикладі кореспондування італійських менталем, що є **метою дослідження**.

Виклад основного матеріалу. Творячи вісниківський універсум, його головний редактор не обмежувався врахуванням специфіки мовної ментальності реципієнта. Основну свою місію Іван Франко вбачав у модернізації цієї ментальності. “А формула перемоги, – зауважує Я. Грицак, – містилася у переконанні, що існує лише один шлях до успіху: модернізація через прилучення до поступу [3, с.436]”.

Відаючи належне істині, зазначимо, що далеко не кожний журналіст спроможний вивести мовну ментальність реципієнтів на новий рівень концептуалізації. Франко здійснив спробу і настільки вдалу, що й до сьогодні

його публіцистичні дискурси не втратили актуальності. Погодьмося з Тетяною Космедою: “Минуло 150 років від дня народження Франка, а українці ще продовжують свій поступ, щоб по-європейськи дивитися на світ, досягнути європейську свідомість. Іван Франко випередив свій час [8, с.25]”.

Етнічне коріння, генетичний код стали тим субстратом, на якому викристалізувалось прагнення митця до досягнення світового інформаційного простору. Батько Івана Франка родом з поукраїнщених німців, мати – з Кульчицьких, із ходячої шляхти, тобто польського походження [11, с.38]. До виховання Яся суттєво долучалась бабуся з боку матері Людвіка. Отже, майбутній журналіст зростає як “продукт бікультурної комунікації” [8, с.24]. Його ментальність шасливо увібрала в себе визначальні металітетні риси предків. Зі спогадів І. Кобилецького: “Кожний майбутній історик Франка та його доби мусить відзначити головні ознаки, що відрізняють Франка від усіх письменників та громадських діячів, передусім галичан. Одною з цих ознак є німецька працьовитість у Франка, а далі певність себе та відвага, так, наче він казав: “Набик, бо я йду”. Це прикмети людини, якої предки не знали панцизняного щастя [7, с.37]”.

Спраглий до знань, І. Франко оволодів багатьма іноземними мовами, про що пише його син Петро: “Одночасно з книжками передалося і замилювання до чужих мов. Ми зарані читали по-руськи... Рівно ж по-руськи прочитав Калевалу, а по-сербськи “Србске народне песме” про Обреновичів, короля Лазаря та Марка. Польські книжки читав я чи не з третього нормального, німецькі завдяки професорові Боберському – з другого гімназійного, французького вчив мене директор Харкевич... Англійського я навчився при грі в теніс. Батько свobodно читав тими всіма мовами. Окрім того, знав по-іспанськи, італійськи (подорожував по Італії кілька разів), чеськи, болгарськи, білоруськи, жидівськи і єврейськи. По-литовськи розумів сяко-тако... [13, с.459]”.

Цей факт показовий для розуміння параметрів мовної ментальності головного редактора ЛНВ. Занурення в нову мову – це досягнення нового світобачення. Особистість, яка володіє двома і більше мовами, збагачується духовно, адже її мовна ментальність являє собою симбіоз різномовних ментальностей, звідси – нюанси значень, багатство асоціацій, підвищена здатність до аналітичного мислення (Пор. у Гумбольдта: “Різні мови – це ніяк не різні позначення однієї й тої самої речі, а різні бачення її... Через різноманіття мов для нас відкривається багатство світу і різноманітність того, що ми пізнаємо в ньому; і людське буття стає для нас ширшим, оскільки мови в чітких і дієвих рисах дають нам різні способи мислення та сприйняття. Мова завжди втілює в собі своєрідність цілого народу, тому в ній не варто боятися ні витонченості, ні надлишку фантазії, які дехто вважає небажаними. Те, що вони дають нам зразу, є повною, чистою і простою людською природою, якщо ж ми прозираємо в глибини їхніх таємниць, у нашу суху безпристрасність вривається свіжий струмінь нев’янучої фантазії інших народів, які поміщають кожне враження, що юний світ дарує їхнім ще не притупленим почуттям, в оболонку живого й рухливого образу [5, с.349]”.

Недарма стала крилатим висловом думка “Ти стільки разів людина, скільки мов ти знаєш”. В екстраполяції на мовну ментальність Івана Франка ця сентенція набуває глобальних масштабів, адже його вважають одним із найвидатніших представників “середньоєвропейського діалогу: стику і пограниччя мов, стику

і пограниччя культур, стику і пограниччя ідей, стику і пограниччя літератур [14, с.279]”.

Як бачимо, Франкова мовна ментальність уже від народження була біполярною, а з часом вона інкрустувалась іншомовними впливами унаслідок реценції дискурсів філософів, письменників, публіцистів світового значення, яких видатний галичанин читав в оригіналі.

Маючи європейську (в широкому значенні слова) мовну ментальність, І. Франко намагався силою публіцистичного слова долучити співвітчизників до культурних, інтелектуальних надбань світової громадськості. “...І. Франко ставив перед собою двоєдине завдання: ввести Україну в світ, показати світові багатство української культури; прилучити своїх земляків до багатств, що їх витворила світова культура [2, с.234]”. Проте реальні шляхи розв’язання окресленої проблеми в публіцистиці завуальованіші, ніж, наприклад, у художній творчості, де ментальні зрушення відбуваються унаслідок імплантування жанрів, тем, ідей, сюжетів, образів, поетичних форм тощо.

Такі запозичення часто приводили до того, що Франкові художні образи ставали загальнолюдськими. “З малими виїмками, – писав Агатангел Кримський про його оповідання, – перед нами постають не Русини-Галичане, а просто люде – не раз любісінько можна вважати Франківського Русина і за Українця, і за Кацапа, і за Поляка, і за Німця, і за Італійця – кого хочете! [3, с.380]”. Що й невидно, згадаймо мистецьке кредо І.Франка: “Головну вагу клав я завжди на здобування загальнолюдських прав, бо знав, що народ, здобуваючи собі загальнолюдські права, тим самим здобуває собі національні права. І сам я у сій своїй діяльності бажав бути не поетом, не вченим, не публіцистом, а поперед усього ч о л о в і к о м [4, с.217]”.

Дещо по-іншому процес європеїзації української мовної ментальності відбувався у публіцистиці І.Франка. На наш погляд, тут він був інтенсивнішим, цілеспрямованішим. Це закономірно, адже, зауважують Б.Потятиник і М.Лозинський, “...суб’єкт – Всесвітній Текст, анонімна суперструктура, яка фактично маніпулює людиною як своїм об’єктом, запрограмуючи його й спонукаючи нарощувати масу того ж таки тексту” [9, с.16]. У публіцистиці, заангажованій волонтеративною функцією, це явище представлено відкрито, явно, експліцитно.

Які ж конструкти вісниківського дискурсу взяли участь в омріяному його метром процесі модернізації української мовної ментальності? “У журналістиці, відповідальній перед суспільством, а не перед ЦК партії, – пише В.М.Владимиров, – такий імператив (“треба виступити єдиним фронтом”) звучав би неприродно: газета не може в умовах демократії давати громадянам вказівки, що і як вони мусять робити” [1, с.78]. Ґрунтовні зрушення у мовній ментальності реципієнта “Літературно-Наукового Вістника”, справді демократичного публічного органу, покликані були здійснити розмаїті чужорідні джерела, контекстуальні й інтертекстуальні парадигми, які, наголошує О. Сербенська, “сприяли чіткішому висловленню думки, а також допомагали пізнавати певні пласти культури інших народів [10, с.216]”.

Цілковиту слухність міркувань Олександри Сербенської ми визнаємо й у такому: “Процеси, що виявилися в розвитку мови української преси напередодні входження Франка в журналістику, були складні, затяжні, у багатьох моментах зовсім інші, ніж подібні процеси в споріднених слов’янських мовах. Франко

глибоко аналізував їх, відзначаючи, що відмінні політичні, хоч однаково важкі соціальні обставини у Росії і Галичині, не сприяли витворенню багатого духовного життя народу... (розрядка наша – Л.С.) [10, с.199]”. Засобами журналістики І.Франко прагнув цивілізувати українську мовну ментальність. За зразок слугували демократичні і прогресивні ідеї Західної Європи.

До речі, у “Літературно-Науковому Вістнику” неодноразово експлікується оцінка його головним редактором тогочасного рівня розвитку менталітету галицької суспільності. Розгляньмо такий фрагмент Франкового дискурсу¹: *...Зносини з закордоновими Українцями мусять виробити у нас ширший, свобіднійший світогляд², щирійші і свобіднійші товариські форми, як ті, що виробили ся у нас під шляхетсько-польськими або буршійсько-німецькими впливами. Наші голосний, фразеольотичний та в більший частині нещирій, бо ділами не попертий патріотизм мусять уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутному народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею. Наша масова інерція, що приймає безкритично слова тих, які сим чи иньшим припадом були поставлені “на чоло народу”, стали послами, професорами, головами товариств і т.и., мусять уступити місце живій, критичній праці думок і готовости – все і всюди подати й свій голос у загальній справі, виконувати діяльно, на власне ризико, але з повною свідомістю своє горожанське право. Наша аж до границь безхарактерности посунена толеранція хиб та слабостий наших ближніх, навіть тоді, коли вони зі сфери приватних відносин переходять у сферу товариської та громадської діяльности, мусять уступити місце живішому моральному почуттю і енергічнійшій реакції против усякої моральної гнилизни, що грозила-б розпаношити ся в наших товариських відносинах”*. І далі: *“Отсе моральне перероджене, яке вповні доконасть ся певно не швидко, аж наслідком праці поколінь, та до якого імпульс кождий із нас повинен дати сам собі, власною постановою, буде першою умовою можности тіснійшого, дружного і продуктивного співділання нашого з закордоновими Українцями. Як би Ви знали, мої молоді приятелі... скільки сорому та прикrostи робили... Українцям наші “національні”, а властиво місцеві хибі – неточність, балакучість та пустомельство, брак характерности, індиферентність та моральна грубошкірність, байдужність до важних загальних справ, а завязіть у дрібницях, пуста амбітність та брак самокритики, парадоване європейськими формами при основній малоосвітности та некультурности, – як би Ви знали і відчували се так, як сього вимагає теперішня хвиля, то я не сумніваю ся, що в серці кождого з Вас знайшлась би моральна сила, щоб сказати собі і покласти – “Ганнібалову присягу”: від нині доложу всякого зусилля, щоб увільнити ся від тих хиб, поводити ся краще, працювати пильнійше над собою (Ів. Фр., Отв. л.:16-17).*

Як бачимо, позиція журналіста тут подана прозоро. Він відкрито засуджує певні вади української ментальності, визначає шляхи їх подолання і навіть закликає скласти “Ганнібалову присягу”. Однак І. Франко, чудовий знавець людської душі, розумів, що таким простим шляхом далеко не завжди можна

достукатися до цієї душі (як відомо, лише частина галицької молоді одразу повірила Каменяреві і пішла за ним). Непересічний журналіст надає перевагу іншим, прихованим засобам впливу на мовну ментальність реципієнта. Ефект дії цих засобів не такий швидкий, однак результат надійніший.

Йдеться в першу чергу про “вкраплення” у вісниківські дискурси вербальних одиниць польської, російської, німецької, латинської, французької, італійської мов. Звичайно, іншомовну інформацію можна було перекласти і подати рідною мовою. Однак тоді вона втратила б усю свою “магічну” силу. Згадаймо твердження В. Гумбольдта та його послідовників, як-от А.Є. Супруна про те, що наявність багатьох мов дозволяє людству різнобічно пізнати світ, створити більш повну й глибшу картину світу, адже кожна мова робить свій вклад у мовне членування світу, а отже, і його пізнання [12, с.24]. Небезпечний перекладу й полягає у тому, що може бути втрачене оте специфічне, неповторне, яке кожна нова мова ідентифікує у розмаїтому світі. Так, з нюансами італійської мовної ментальності Франко-журналіст знайомить вісниківського читача, позиціонує італійські менталеми.

Іван Франко мав змогу досягнути італійську мовну ментальність безпосередньо під час тритижневої поїздки до Італії з М. Грушевським навесні 1902 р. “Саме велика подорож по Італії, – зауважує Т. Космеда, – вплинула на глибше розуміння Франком італійського народу, італійської культури [8, с.60]”. Однак базові, конститутивні менталеми італійців Франко збагнув ще на початку свого творчого життя, захопившись культурою сучасної йому Італії і особливо – Давнього Риму.

Окцидентальна орієнтація використовуваних публіцистом образів італійського походження не викликає сумнівів: *Історія тої новочасної оприччини, зор’анізованої під оком сього царя освободителя ще не написана і не швидко буде написана; але в її страховища ми вже тепер можемо заглядати з жахом, як у Дантове пекло, і можемо зміркувати, що могло вирости в такім пеклі, які моральні типи мусяли складати ся в таких обставинах, і які не затерті патольотичні риси мусяло на цілих ‘енераціях полишити виростане в тім пеклі і в його атмосфері (Ів. Фр., Сух.п.:86); Зрештою всесвітня література давно перед модним декадентизмом бачила такі появи, – досить буде назвати Леопарді, що не вважаючи на “противуобщественный” характер своєї поезії все таки справедливо лічить ся одним із батьків і коріфеїв нової італійської літератури (Ів. Фр., П. і б.:117); Боккачіо був би з сього зробив сцену з підслухуванем і зловленем невірної жінки на гарячій учинку та з більш або менше дотепною пімстою ошуканого мужа; тут сей розвій ще не почав ся, автора цікавить сама ситуація, сама відповідь і її форма, оте “bel parlar gentile”... (Ів. Фр., Бел: 294-295); Папа Лев XIII в своїй енцикліції *Rerum novarum* те саме висловлює так: “Хто з божої ласки дістав більшу обильність дібр”... (Ів. Фр., С.акц.:22); Читаючи отсі оповідання, яких подинчі уступи я навмисне понумерував на взір видань старих клясиків, я мимоволі пригадав собі найстарші зразки новел, які заховали ся нам у деяких пізнійших грецьких та латинських письменників (*Арістенета, Апулея*) і яких багатий засіб списано в Італії ще перед Боккачієм (*т.зв. Cento Novele* з XIII в. та новелі Франка *Sacchetti* з XIV). Особливо перша з тих збірок, що має в рукописах інтересний титул “*Libro di Novelle e di bel parlar gentile*” (*Книга новинок і гарних панських висловів*) своїм стилем і способом оповідання нераз дуже близько підходить до оповідання наших*

¹ Тут і далі цитуємо, зберігаючи мовні особливості оригіналу.

² Тут і далі підкреслення наше.

Бойків. Щоб не бути голословним, наведу тут пару прикладів. Ось приміром новелька, “яка оповідає про гарний присуд, який видав Скяво ді Барі між міщанином і паломником”... (Ів. Фр., Bel: 293-294).

Проблеми з українського життя, порушені у вісниківській статті “Bel parlar gentile”, пропущені крізь призму італійського бачення світу. “Як особливий “пароль”, зрозумілий лише “посвяченим”, такий заголовок ставав знаком соціально- та культурноестетичної конвенції між автором і читачами [6, с.163]”, – пише Надія Зелінська.

Висновки. Отже, вісниківська комунікація Івана Франка передбачала європеїзацію української мовної ментальності. Будівельним матеріалом у цьому процесі мали стати інокультурні західні менталемами, зокрема італійські.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владимиров В.М. Історія української журналістики (1917-1991): навчальний посібник / В.М.Владимиров. – К.: МАУП, 2007. – 174 с.
2. Гльберг М. Дрогобич подарував мені Франка (спогади і роздуми) / Марк Гольберг / Франкознавчі студії: збірник наукових праць / ред. кол. Є. Пшеничний (голов. ред.), А.Войтюк, В.Винницький та ін. – Дрогобич: Вимір, 2001. – В. 1. – С. 222–243.
3. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886) / Ярослав Грицак. – К.: Критика, 2006. – 632 с.
4. Грушевський М. Апостоли праці / Михайло Грушевський // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступ. стаття і прим. М.І.Гнатюка; худож. оформл. Б.Р.Пікулицького. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 199–220.
5. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт; составл., общая редакция и вступ. статьи А.В.Гулыги и Г.В.Рашишвили; переводы с нем. яз. – М.: Прогресс, 1985. – 456 с.
6. Зелінська Н.В. Поетика приголомшеного слова (Українська наукова література XIX – початку XX ст.): монографія / Надія Зелінська. – Львів: Світ, 2003. – 352 с.
7. Кобилецький І. Дещо про Франка / Іван Кобилецький // Спогади про Івана Франка/ упоряд., вступ. стаття і прим. М.І.Гнатюка; худож. оформл. Б.Р. Пікулицького. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 37–42.
8. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри / Тетяна Космеда. – Львів: Видавництво “ПАІС”, 2006. – 328 с.
9. Потятиник Б., Лозинський М. Патогенний текст / Б.Потятиник, М.Лозинський. – Львів: Місіонер, 1996. – 296 с.
10. Сербенська О.А. Мовний світ Івана Франка (Статті, роздуми, матеріали): монографія / Олександра Сербенська. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 372 с.
11. Сімович В. Іван Франко / В. Сімович // Франкіана Василя Сімовича / упоряд., передмова та приміт. М.Білоус і З.Терлака. – Львів, 2005.
12. Супрун А. Е. Лекции по языкознанию / А.Е.Супрун. – Минск, 1971. – 193 с.
13. Франко П. Спогади про батька / Петро Франко // Спогади про Івана Франка / упоряд., вступ. стаття і прим. М.І.Гнатюка; худож. оформл. Б.Р.Пікулицького. – Львів: Каменяр, 1997. – С.453-460.
14. Kasperski E. Problem dialogu w tworczości Iwana Franki // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конф. – Львів: Світ, 1998. – С.147-152

Умовні скорочення

Ів. Фр., Bel – Франко І. Bel parlar gentile / Іван Франко // ЛНВ. – 1906. – Річник ІХ. – Том XXXIII. – Книжка II. – С.284-296.

Ів. Фр., Отв.л. – Франко І. Отвертий лист до гал. української молодіжи / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXX. – Книжка IV. – С.11-19.

Ів. Фр., П. і б. – Франко І. Принцип і безпринципність / Ів. Франко // ЛНВ. – 1903. – Річник VI. – Том XXI. – Книжка III. – С.114-119.

Ів. Фр., С.акц. – Франко І. Соціальна акція, соціальне питанє і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митроп. А. Шептицького “О квестії соціальної” / Іван Франко // ЛНВ. – 1904. – Річник VII. – Том XXVIII. – Книжка X. – С.1-23.

Ів. Фр., Сух.п. – Франко І. Сухий пень / Ів. Франко // ЛНВ. – 1905. – Річник VIII. – Том XXIX. – Книжка II. – С.85-88.

УДК 316.31+317.46

ЧОТИРИ ВЛАСТИВОСТІ ІНМУТАЦІЇ ЯК СИСТЕМИ

Олександр Холод
(Київ, Україна)

Автор пропонує оригінальну концепцію інмутації суспільства як доведення об’єктивної необхідності пошуку й ідентифікації методів та одиниць аналізу соціальних комунікацій. Доведення здійснює через чотири властивості інмутації як системи.

Ключові слова: інмутація, соціальні комунікації, властивості, система.

Автор предлагает оригинальную концепцию инмутации общества как доказательство объективной необходимости поиска и идентификации методов и единиц анализа социальных коммуникаций. Доказательство осуществляет через четыре свойства инмутации как системы.

Ключевые слова: инмутация, социальные коммуникации, свойства, система.

An author offers original conception of inmutation society as leading to objective necessity of search and authentication of methods and units of analysis of social communications. Leading to carries out through four properties of inmutation as systems.

Key words: inmutation, social communications, properties, system.

Постановка проблеми. Ми вважаємо, що нинішній стан дослідження мовленнєвих витворів не має можливості спиратися тільки на психолінгвістичні або соціолінгвістичні одиниці.

Жодна з одиниць лінгвістики (звук, склад, морфема, слово словосполучення, фразеологізм, синтагма, речення, абзац, період, текст, стиль тексту) не задовольняє аналіз із позицій соціальних комунікацій. Ані процес як одиниця аналізу психолінгвістики, ані співвіднесеність мовлення із соціальним статусом носія мови як одиниця соціолінгвістики також не відповідають запитові дослідника. Залишається здійснювати пошук нових одиниць аналізу, які ще не мають авторитету й не визнані в науці. Можливо, мова повинна йти про не оригінальні надумані одиниці аналізу соціальних комунікацій, а, навпроти, про вже існуючі, валідні й сталі одиниці.